

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **RING ÉVA**
A BARI KONFÖDERÁCIÓ ÉS A RZECZPOSPOLITA
ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSA
- **GEBEI SÁNDOR**
OROSZ-POROSZ ÉRDEKAZONOSSÁG
A RZECZPOSPOLITA ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSÁBAN
- **TÓTH FERENC**
A FRANCIA DIPLOMÁCIA TÖREKVÉSEI A RZECZPOSPOLITA
MEGMENTÉSE ÉRDEKÉBEN
- **SCHVÉD BRIGITTA KINGA**
LENGYELORSZÁG ELSŐ FELOSZTÁSA
AZ ERŐEGYENSÚLY-DISKURZUS TÜKRÉBEN
- **VARGA BEÁTA**
GALÍCIA BETAGOLÁSA A HABSBERG MONARCHIÁBA
- **KURDI KRISZTINA**
A LENGYEL ZSIDÓ ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER ÁTALAKULÁSA
- **SZEMLE**
KOVÁCS ZITA, URBÁN MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

TARTALOM

Birodalmi terjeszkedés Közép-Európában. A Rzeczpospolita első megcsonkítása, 1772 (Mitrovits Miklós)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Ring Éva: A bari konföderáció és a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása	5
Gebei Sándor: Orosz–porosz érdekazonosság a Rzeczpospolita első területi megcsonkításában	43
Bebesi György: Lengyelország első megcsonkítása az orosz birodalmi külpolitika szemszögéből	57
Dinnyés Patrik: Anya és fia nézetkülönbsége a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása kapcsán	67
Tóth Ferenc: A francia diplomácia törekvései a Rzeczpospolita megmentése érdekében	83
Schwéd Brigitta Kinga: Lengyelország első felosztása az erőegyensúly-diskurzus tükrében a kortárs londoni hetilapok véleménycikkeiben	99
Varga Beáta: Galícia betagolása a Habsburg Monarchiába. A kelet-galíciai rutének helyzete 1772–1918 között	121
Kurdi Krisztina: A lengyel zsidó önkormányzati rendszer átalakulása Lengyelország első megcsonkítása után	139
<i>Szemle</i>	
A „fekete királyné” élete (Urbán Máté)	161
Az oktatás finanszírozási háttere a középkorban és a korai újkorban (Urbán Máté)	168
Észak és Dél veszélyes viszonya, avagy Olaszország születése (Kovács Zita)	172

Jelen számunkat Mitrovits Miklós szerkesztette

Az oktatás pénzügyi háttere a középkorban és a korai újkorban¹

A most ismertető kötet címét a szerkesztők Juvenalis egyik szatírjából kölcsönözték. Az idézett mondatot a bolognai egyetem 13. században élt professzora, Odofredo Denari fogalmazta meg, amikor a diákok nem akarták kifizetni neki az óradíjat. Az idézet rávilágít arra, hogy az oktatásnak a középkorban komoly anyagi vonzatai voltak. Az egyetemek fenntartása komoly anyagi forrásokat igényelt, egyrészt fizetni kellett az oktatókat, másrészt biztosítani kellett a megfelelő infrastruktúrát (a termeket, épületeket, könyvtárakat, diákszállásokat). Az egyetemek pénzforsái főképpen az uralkodótól kapott jövedelmekből, a diákoktól beszedett tandíjából származtak. Az oktatók megélhetésükhöz a pénzbeli juttatásokon kívül természetbeni adományokat kaptak. A középkori Magyarországon csak rövid ideig állt fenn egyetem, a kora újkorban pedig csak 1635-től végezheték a magyar diákok felsőfokú tanulmányait hazájukban. A tudásra vágyó fiatalok többsége ezért kénytelen volt külföldi egyetemeket látogatni, jegyzi meg a bevezetőben Draskóczy István. 1100 és 1526 között 13 ezer, 1526 és 1800 között 27 ezer hazai peregrinus kereste fel a külföldi egyetemeket, de nem mindegyikük szerzett fokozatot.

A külföldi tanulás felettébb költséges volt, a borsos tandíjak és vizsgadíjak mellett tetemes kiadással járt az utazás és a megélhetés is. Mennyibe került az egyetemi élet a magyar diákoknak? Milyen kiadásai és anyagi erőforrásai voltak a peregrinusoknak? Miből fizették a beiratkozási díjat, a professzorokat, a tanárok bankettjét, a különböző bírságokat, a szállásokat, az étkezést, a könyveket, az egyetemi jegyzeteket, az utazást, a ruházódást és nem utolsósorban a szórakozást? Ezekre a kérdésekre keresi a választ a kötet nyolc tanulmánya.

A kötetet Gulyás László Szabolcs tanulmánya nyitja, amely a késő középkori „jogtudó értelmiség” jobbágyi származású csoportjával foglalkozik. Ennek a rétegnek ez idáig kevés figyelmet szentelt a középkortudomány. A szerző arra keresi a választ, hogy milyen tevékenységet végeztek, miből éltek a falusi, mezővárosi literátusok. A falusi, mezővárosi életben szükség volt iskolamesterekre, jegyzőkre, sókamarai tisztviselőkre, ügyvédekre, tiszttartókra, és a kamarai és püspöki uradalmak jól megfizették a „deákokat”. Az említett tisztségek betöltése a társadalmi felemelkedés egyik lehetősége volt, mivel innen jó esetben be lehetett kerülni a jogtudó értelmiség és az egyházi középréteg körébe, esetleg még nemességet is lehetett szerezni. A csoport tagjait a személynevek segítségével próbálja azonosítani a szerző.

1 Mindenki vágyik a tudásra, de az árát senki sem akarja megadni. Az oktatás pénzügyi háttere a középkorban és a korai újkorban. Szerk.: Haraszti Szabó Péter – Kelényi Borbála – Simon Zsolt. Bp., Martin Opitz Kiadó, MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2019. 165 p.

Haraszi Szabó Péter azt vizsgálja, hogy mennyibe került az élet a magyar peregrinusoknak Prágában, Krakóban és Bécsben a 15. században. Az írás másik felvetése, vajon mennyiben befolyásolták ezek a költségek a magyarok egyetemjárását. A forrásokból kiderül, hogy Bécsben volt a legolcsóbb az egyetemi élet, de Prágában voltak a legkisebbek a megélhetés költségei. A legköltségesebb a krakkói peregrináció volt, ezért kevesebb magyar diák érkezett oda. Az oktatás költségei tekintetében nem volt nagy különbség Bécs és Prága között, Bécs valamivel olcsóbb is volt, mégis többen végeztek a cseh egyetemi városban. Végso következtetésként a szerző azt vonja le, hogy a diákok gyakran tudatosan választottak egyetemet. Ezt mutatja Laki Jakab fia János esete, akinek perét Erzsébet királyné 1383-ban elhalasztotta, mivel János Prágába és Bolognába készült az egyetemre. A választást legtöbb esetben nem az egyetem és a város olcsósága határozta meg, hanem sokkal inkább az oktatás színvonala. Pénzügyi tudatosság főként azoknál figyelhető meg, akik több egyetemen is tanultak. A Prágában megszerzett babérkoszorús diploma után sokan mentek az olcsóbb Bécsbe, hogy magiszteri fokozatot szerezzenek.

Lovas Borbála tanulmánya két fiatal erdélyi nemes német és itáliai egyetemi éveit rekonstruálja levelezésükön keresztül. A szerző Kornis György és Bogáthi Miklós 1587–1593 között, erdélyi rokonaiknak küldött levelei alapján a „pénzcstartónak” útját vizsgálja. A pénzküldés legegyszerűbb és leggyorsabb módja az volt, ha más peregrinusok, ismerősök, szolgák vitték el az összeget, de a család kereskedőket, bankárokat is megbízott a pénz kézbesítésével. Leggyorsabban két-három hét alatt jutottak el küldemények az egyetemi városokba, de olykor egy évet is igénybe vehetett az „átutalás”. Az egyik tranzakcióra a híres bécsi bankárt, Lazarus Henckelt kérték fel, aki velencei faktorokat bízott meg az összeg kifizetésével. Kornis György 1593-ban megbetegedett, és a következő évben elhunyt. Az utolsó idézett levelet már Bogáthi Miklós írta Kornis György apjának, amelyben kéri, hogy az apa adja meg a megboldogult Kornis tartozását.

Molnár Dávid: *Egy ezüstcsempész kanonok? Várdai István itáliai peregrinációs költségei (1448–1449)* című dolgozata Mátyás király későbbi kancellárjának és kalocsai érseknek a diákeveit veszi górcső alá. Az akkor még váradi kanonok 1450-ben hét levelet írt Padovából és Ferrarából rokonainak, melyekben beszámolt pénzügyeiről, adósságairól és itáliai kalandjairól. A szerző a levelek segítségével nemcsak Várdai egyetemi kiadásait vizsgálja, hanem arra is választ keres, hogy a kanonok miként mozgatta a pénzt. A levelek értékes információkkal szolgálnak a 15. századi nemesfémpiacról, a nemzetközi pénzáttalási rendszerről – melyet nagymértékben befolyásolt a városok közötti távolság és kereskedelmi forgalom sűrűsége –, a váltókról és mindezek költségeiről. Várdai azt kérte rokonaitól, hogy „apanászat” ne pénzben, hanem nyersezüstben küldjék. A veretlen ezüst keresett valutának számított a kora-beli Európában, mivel könnyebben lehetett beváltani, értékesíteni. Az 1440–1460-as években volt a legnagyobb a nemesfém rudak iránti kereslet, ebben az időszakban sokan csempészték ki nyersezüstöt Magyarországról, aminek legbiztonságosabb formája a menlevélkérés volt. A többi levél rávilágít az itáliai peregrináció számos érdekes mozzanatára. 1477-ben Várdai és társa a pestisjárvány kitörése miatt Padovából Ferrarába menekültek, de hónapokig karanténban vesztegeltek a város határában.

Novák Veronika: *A diákok paradicsoma? Nagyvárosi infrastruktúra és egyetemi megélhetés Párizsban a 15. században* című tanulmánya egyrészt a párizsi egyetemi tanulás társadalmi, gazdasági hátterét vizsgálja, másrészt a források segítségével bemutatja az egyetemi szegények (*pauperes scholares*) jellemzőit. A diákok fogyasztásáról, a tanulás költségeiről a városi krónikák, egyetemi dokumentumok adnak képet, míg a városi, egyetemi infrastruktúráról, a kocsmák és a *natiók* életéről az adóösszeírások, szabályzatok, irodalmi szövegek

és statútumok tájékoztatják a történést. A szegény diákok csoportját az újabb kutatások már nem kizárólag kvantitatív módszerekkel vizsgálják, hanem a kultúra, az ideálok és a diákok reprezentációja felől közelítik meg. A 15. század végén a Párizsban tanuló diákok 17 százaléka kapott ösztöndíjat, amiből a szerző arra a következtetésre jut, hogy a Szajna-parti város az átlagosnál kedvezőbb feltételeket biztosított a diákoknak. Az egyetemi ösztöndíjak mellett azt is figyelembe kell venni, hogy a metropolisz számtalan beszerzési forrást, szállást és munkalehetőséget kínált a tanulni vágyó fiataloknak. Novák Veronika megállapítja, hogy az egyetemi szegénységet nem lehet gazdasági-társadalmi szempontból definiálni, mivel ez sokkal inkább jogi-morális fogalom volt.

Romhányi Beatrix a középkori peregrinusok egy szűk csoportjával, a külföldi egyetemeket látogató szerzetesekkel foglalkozik. 260 magyar szerzetesről talált adatot az egyetemi matrikulákban és a rendi források között. A szerzetesek peregrinációjáról a 14. század végéig leginkább a regulákból és rendi statútumokból értesülünk, pontosabb adatok azonban csak az 1380-as évektől maradtak fenn. A közép-kelet-európai egyetemalapítások a hazai szerzetesek egyetemjárását is fellendítették. A Domonkos-rend előírásai kifejezetten buzdították a tagokat tudományos fokozat megszerzésére, a magyar szerzetesi peregrinusok kétharmada a domonkosok közül került ki. Arányuknál nagyobb mértékben vettek részt a peregrinációban az ágostonos remeték. A 15. századi egyházi reform hatására a konventuális ferencesek, a karmeliták és a bencések is küldtek rendtagokat külföldi egyetemekre, a pálosok és az obszerváns ferencesek viszont elzárkóztak a peregrináció elől. Különösen megnőtt a peregrinusok száma 1470 és 1500 között, a domonkosok közül sokan több egyetemen is megfordultak. Ez a virágkor összefüggésbe hozható a Domonkos-renden belüli változásokkal. 1500 körül ismét csökkent a szerzetesi peregrinusok száma, ennek oka a budai *Studium Generale* látványos fejlődése. Az intézményt, amelyet 1495-ös statútuma szerint egyetemnek neveztek, 1507-ben a bolognai egyetem mintájára átszervezték.

Szende Katalin a pozsonyi *Protocollum Testamentorum* azon végrendeleteit veszi sorra, amelyekben fellelhetők tanulással vagy tanítással kapcsolatos adatok. Az 1414–1529 közötti időszakban a vizsgált több mint 800 végrendelet 17 százalékában rendelkeztek az oktatás javára. A szerző az adományok jellegét, valamint az örökhagyók és a megadományozottak társadalmi háttérét elemzi. Az adományok olyan beruházások voltak a középkorban, amelyek spirituális hasznot hoztak az örökhagyó számára. A testálók lelki közbenjárást vártak az adományokért cserébe. A leghatékonyabb közbenjáróknak a közeli rokonok tűntek, ezért a legtöbben gyermekeik, rokonaik papi pályához szükséges taníttatását támogatták. A polgárság vagyoni helyzete nem tette lehetővé templom és monostor alapítását, kápolna és mellékoltár állítása is költséges volt, ezért a klerikusok kitaníttatásának „személyes beruházását” választották. A kevésbé vagyonosok a szegény diákokra hagytak örökül adományokat, ami szintén eszköz volt az üdvösség eléréséhez. Kivételesnek számítanak azok a végrendeletek, amelyekben a tanulás támogatása már nem a lelki üdvöt szolgálta, ilyenek csak a városi vezetők rétegnél fordultak elő.

Szabó András: A *wittenbergi magyar coetus pénzügyei* című tanulmánya a reformáció fellegvárában 1555 és 1613 között fennálló magyar diáktársaság anyakönyvének pénzügyi bejegyzéseit vizsgálja. A forrás a diákélet és az egyetemi kapcsolatok számos aspektusára rávilágít. Kiderül belőle, hogy miből tartotta fenn magát a magyar *coetus*. A bevétel a tagdíjakból, a belső oktatási rendszer disputadíjaiból és jótévedők adományaiból állt. Az adományozók között olyan jelentős személyek voltak, mint Kendi Sándor, Kovacsóczy Farkas, Bocskai István és Erzsébet. A kiadások igen tetemesek voltak: fizetni kellett a professzorok lakomáit és újévi ajándékait, megvendégtelték az új diákokat, kölcsönt adtak a hazautazóknak, a tagok temeté-

sét is a közös kasszából fedezték. Könyveket is rendszeresen vettek és adtak el. A diáktársaság részletesen feljegyezte a közös kiadásokat, bevételeket, a diákok egyéni pénzügyeiről azonban nem tájékoztat az anyakönyv, azokra más kortárs forrásokból lehet következtetni.

A tanulmánykötet hiánypótló, ugyanis a nemzetközi történetírás vonulatát követve összeköti az egyetemtörténetet a gazdaságtörténettel. Idáig csak a nemzetközi kutatás szentelt figyelmet a közép- és kora újkori egyetemi oktatás és tanulás gazdasági hátterének. Az anyagi kérdések fontos társadalomtörténeti vonatkozásokat is felvetnek. A finansiális lehetőségek határozták meg, hogy kik, mely társadalmi rétegek tagjai részesülhettek felsőfokú tanulmányokban. A tanulás pedig a közép- és a kora újkorban is sokak számára a társadalmi felemelkedés majdhogynem egyedüli módját jelentette. Jelen munka az első, amely a magyar diákok külföldi egyetemjárásának költségeit és gazdasági vonatkozásait vizsgálja.

Urbán Máté*

---

* A szerző az ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ Történelem Tanszékének egyetemi adjunktusa (9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4., urban.mate@sek.elte.hu).

CONTENTS

Imperial Expansion in Central Europe: The First Mutilation of the Rzeczpospolita, 1772 (Miklós Mitrovits)	1
<i>Studies</i>	
Éva Ring: The Confederation of Bar and the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	5
Sándor Gebei: Russian–Prussian Identity of Interest in the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	43
György Bebesi: The First Mutilation of Poland from the Perspective of Russian Imperial Foreign Policy	57
Patrik Dinnyés: Difference of Opinion between Mother and Son on the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	67
Ferenc Tóth: The Efforts of French Diplomacy in order to Save the Rzeczpospolita	83
Brigitta Kinga Schwéd: The First Partition of Poland in the Light of the Balance-of-Power Discourse in Contemporary Opinion Pieces of London Weeklies	99
Beáta Varga: The Integration of Galicia into the Habsburg Monarchy: The Situation of the Eastern Galician Ruthenians between 1772–1918	121
Krisztina Kurdi: The Transformation of Jewish Self-Government after the First Mutilation of Poland	139
<i>Book Reviews</i>	
Barbara of Cilli: A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen (Máté Urbán)	161
The Financial Background of Education in the Middle Ages and the Early Modern Period (Máté Urbán)	168
The Dangerous Relationship between North and South, or the Birth of Italy (Zita Kovács)	172

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

